

UDK 7.0/77

Zagreb, 2009.

ISSN 0350-3437

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 33
Journal of the Institute of History of Art, Zagreb

Dragan Damjanović

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Župna crkva svetog Petra u Veleševcu – *Gesamtkunstwerk* rane neogotike u hrvatskoj arhitekturi

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 3. 9. 2009. – Prihvaćen 20. 9. 2009.

UDK: 726.54(497.5 Veleševac)“1869/1871”

Sažetak

U članku je riječ o gradnji Župne crkve svetog Petra u Veleševcu u Turopolju (podignuta 1869.–1871.), jednom od najreprezentativnijih primjera *Gesamtkunstwerka* u hrvatskoj neogotici 19. stoljeća.

Ključne riječi: sakralna arhitektura, historicizam, neogotika, Veleševac, Carl Rziwnatz (Karel Řivnáč), August Posilović

Uvod

Župna crkva svetog Petra u turopoljskom selu Veleševcu, smještenom uz mrtvi rukavac Save jugoistočno od Velike Gorice, jedan je od najreprezentativnijih i najzanimljivijih primjera *Gesamtkunstwerka* u povijesti hrvatske neogotike. Iako i svojom arhitekturom i unutrašnjom opremom ima malo premaca u hrvatskoj umjetnosti 19. stoljeća, do sada gotovo uopće nije bila istraživana.¹

Objašnjenje ove zanemarenosti vrlo je jednostavno – istraživanje povijesti veleševečke crkve izuzetno je teško budući da je župni arhiv sa spomenicom izgorio u posljednjim danima Drugog svjetskog rata.² Nadalje, spisi Odjela za bogoštovlje i nastavu hrvatske Zemaljske vlade iz vremena gradnje i opremanja crkve (kraj 60-ih te 70-e i 80-e godine 19. stoljeća) nisu sačuvani, pa se ni pomoću njih nije mogla popuniti praznina nastala uništenjem župnog arhiva. Tek se preko izvora u arhivu Zagrebačke nadbiskupije, raznih fondova Hrvatskog državnog arhiva iz 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća, te onodobnog tiska uspio djelomično rekonstruirati historijat ove doista zanimljive i vrijedne građevine.

O gradnji i arhitekturi crkve

Župa u Veleševcu ne pripada skupini starih turopoljskih župa – utemeljena je tek krajem 18. stoljeća, 1789. godine,³ izdvajanjem iz župe Oborovo.⁴ Iako je obuhvaćala ovo prilično veliko selo i niz okolnih mjesta (Vrbovo, Orle, Ruču,

Stružec i Sušu), dugo vremena nije raspolagala s dovoljno velikom i reprezentativnom crkvom. Kao župna crkva služila je nekadašnja kapela podignuta izvan sela 1727. godine.⁵ U tu građevinu zidanu od opeke (s tornjem izgrađenim od drveta) moglo je stati oko 200 ljudi, a kako je broj stanovnika u župi do sredine 19. stoljeća dosegao oko 2250 duša, od čega je, kako ističu izvori, oko 900–1000 redovito išlo u crkvu,⁶ ona više nije ni približno mogla zadovoljiti potrebe župljana, a osim toga s vremenom je postala toliko trošna da su postojale bojazni da će se srušiti.⁷

Već 1841. izdana je stoga dozvola za podizanje nove crkve, a pet godina kasnije provedena je i javna licitacija za radove.⁸ Do izvedbe građevine, međutim, nije došlo uslijed izbijanja revolucije 1848.–1849. godine. Čekanje na smirivanje situacije u zemlji, koja 50-ih godina nije bila u gospodarski osobito sjajnoj situaciji, odgodila je ponovno pokretanje inicijative za izgradnju veleševečke crkve za cijelo desetljeće. Prema odluci Namjesništva, tadašnje hrvatske vlade, tek 1858. Zemaljsko građevno upraviteljstvo, nadležno u razdoblju od 1850. do 1869. za većinu visokogradnji u zemlji, pristupa izradi novih projekata za tu građevinu.⁹ Da bi se gradnja započela moralo se, međutim, najprije dobiti odobrenje od centralnih organa uprave u Monarhiji, preciznije rečeno ponajprije od Ministarstva za bogoštovlje i nastavu, koje je odobravalo i dijelom financiralo sve značajnije sakralne gradnje u tom periodu, te od Odjela za visokogradnje (*Departement für Hochbauten*) pri Ministarstvu za trgovinu, obrt i javne radove, kojemu je pak pripadao svojevrsan monopol nad nadzorom, pa i izradom projekata većih građevina za gotovo cijelu Monarhiju.

Iako je hrvatsko Namjesništvo nastojalo požuriti odobranje projekta kako bi se potrebna sredstva mogla osigurati proračunima za 1860. i 1861. godinu¹⁰ te time što prije početi s gradnjom, do realizacije ovoga nauma neće doći ni tada budući da je spomenuti Odjel za visokogradnje odbio projekt crkve izrađen u Zagrebu. Predviđena veličina crkve odobrena je, no ne i oblikovno rješenje, koje je ocijenjeno kao previše slično projektu za Župnu crkvu u Bukevju u Turopolju, a prema kojemu se u to vrijeme namjeravala sagraditi i crkva u Voloderu u Moslavini. Stoga je bečki Odjel za visokogradnje, prema uputi, kako se ističe, s višega mjesta (možda i samoga ministra Thuna), a zbog izbjegavanja šablonske uniformnosti sakralne arhitekture u Hrvatskoj i Slavoniji, pristupio izradi novoga projekta.¹¹

Budući da se crkva gradila na zemljištu između škole i župnoga dvora, te je time raspoloživi prostor bio strogo ograničen, brod se nije mogao širiti, pa je i općenito osnovno ustrojstvo tlocrta poslanog iz Zagreba pri izradi projekta u Beču zadržano. Pristupilo se, međutim, mijenjanju raščlambe pročelja i unutrašnjosti, s tim da se ipak pazilo da se ne pretjera s reprezentativnošću, budući da velika sredstva nisu stajala na raspolaganju.¹²

Povijest gradnje crkve u Veleševcu vrlo je zanimljiv odraz situacije i u državnoj upravi i u arhitekturi toga vremena u Monarhiji. Pedesete godine 19. stoljeća u povijesti Hrvatske i Habsburške Monarhije obilježene su, naime, tzv. Bachovim apsolutizmom. Nakon što je revolucija 1848.–1849. nakratko uzdrmala i državnu upravu i dinastiju, u toj je državi ponovno uspostavljen izrazito centralistički režim, koji je priječio nacionalne pokrete nenjemačkih naroda, pa je stoga kasnije došao na zao glas, no koji je istodobno proveo niz reformi koje su Monarhiju počele lagano pretvarati u koliko-toliko moderno društvo.

Koliko je država bila centralizirana jasno govori i činjenica da su se i za župne crkve odobrali i najčešće izrađivali projekti u Beču. Iako je time domaćim arhitektima često bilo onemogućeno da rade na većim građevinama, tako se ipak potaknulo brže širenje modernih, u ovom slučaju romantičarskih, odnosno ranohistoricističkih arhitektonskih nazora, neposredno iz prijestolnice u najudaljenije ruralne sredine na rubovima te države. Time se konačno počeo potiskivati barokni klasicizam, koji je u južnim i jugoistočnim dijelovima Habsburške Monarhije sve do revolucije 1848.–1849. potpuno dominirao sakralnom arhitekturom.

Gradnja crkve u Veleševcu nadalje jasno pokazuje kako se i u Hrvatskoj osjetio utjecaj vjerojatno najpoznatijih reformatora na polju umjetnosti i arhitekture 50-ih godina u Monarhiji – grofova Lea i Franza Thun-Hohensteina, čeških velikaša njemačkog porijekla, posjednika imanja Dčín (njem. *Tetschen*). Upravo zahvaljujući braći Thun i dolazi do naglog širenja romantičarskih nazora, osobito u arhitekturi, koji su se u prethodnom desetljeću još uvijek teško probijali budući da državna uprava najčešće nije pokazivala prevelik interes za njih.

Leo Thun se odmah nakon imenovanja novim ministrom za bogoštovlje i nastavu 1849. godine upustio u cjelovitu reformu umjetničkog života u Monarhiji, ponajprije dakako u Beču, nastojeći reorganizirati Akademiju likovnih umjet-

nosti, umjetnička društva i izložbe te započeti sa sustavnom brigom o zaštiti spomenika.¹³ Upravo je u sklopu tih nastojanja i imenovao brata Franza na listopadu 1850. referentom za umjetnost pri svojem ministarstvu.¹⁴

Thunovi postupno dovode u Beč cijeli niz arhitekata i umjetnika iz Praga, grada u kojemu se romantizam u arhitekturi, i u neogotičkoj i u *Rundbogenstil* varijanti, udomaćio još u predožujskom periodu, dakle prije revolucije 1848. godine. Od arhitekata koje su doveli ističu se osobito trojica: Josef Kranner, koji će godinama pod Ferstelom raditi na gradnji Votivne crkve, Hermann Bergmann, autor jedne od prvih neogotičkih crkava u Beču, Svete Elizabete u Wiedenu (1859.), te Carl Rziwnatz (Karel Řivnáč),¹⁵ nama u ovom slučaju najzanimljiviji, budući da je upravo njemu 1859. povjerena izrada projekta prema kojemu će djelomično biti realizirana crkva u Veleševcu.

U počecima neogotike na području Habsburške Monarhije češke su zemlje odigrale ključnu ulogu. U sklopu buđenja nacionalnih osjećaja, isprva ponajprije kod čeških Nijemaca (budući da se gotika u tom vremenu još uvijek često smatrala njemačkim stilom), u gradnji novih crkava i dvoraca taj se stil, naime, neusporedivo češće pojavljuje u arhitekturi, u usporedbi sa situacijom u ostatku Monarhije, i to od prvog desetljeća 19. stoljeća.¹⁶ Među najvažnijim arhitektima te rane, »bidermajerske« neogotike u Češkoj upravo se Rziwnatz već 30-ih godina 19. stoljeća povezuje s Franzom Thunom, i to u sklopu njegovih nastojanja da, po uzoru na situaciju u zapadnoj Europi, oživi umjetnost svoje domovine.¹⁷ Na Thunov poticaj započeo je 1834. Rziwnatz, inače učenik jednog od prvih neogotičara Češke, spomenutog Josepha Krannera,¹⁸ prve radove na restauraciji praške Katedrale svetog Vítá,¹⁹ a kasnije izrađuje i projekt za njezino dovršenje, odnosno za izgradnju drugog tornja i novog pročelja.²⁰

Nakon što je početkom 50-ih s Thunovima došao u Beč, Rziwnatz je razvio intenzivnu projektantsku djelatnost i u tom gradu²¹ i u ostatku države budući da je 50-ih radio kao nadinženjer Odjela za visokogradnje pri spomenutom monarhijskom Ministarstvu za trgovinu, obrt i javne radove.²² Projektirao je tako, od poznatih objekata, prostranu Crkvu sv. Václava u Výsluní u Češkoj u *Rundbogenstilu*,²³ a u gotovo isto vrijeme pobijedio je i na natječaju za projekte Vrata Franje Josipa kod istoimene kasarne, podignute 50-ih godina u sklopu jačanja utvrda prijestolnice Monarhije nakon revolucije 1848. godine.²⁴ Nesumnjivo upravo zahvaljujući činjenici što je bio zaposlen u toj instituciji povjerena mu je i izrada nacрта za crkvu u Veleševcu, koji se danas čuva u zbirci građevinskih projekata Albertine u Beču.²⁵

Rziwnatza su Thunovi očito smatrali kvalitetnim zastupnikom novog smjera u arhitekturi, kojemu se može bez bojazni povjeriti izrada projekata za nove crkve po Monarhiji, crkve koje više nisu smjele pokazivati, kako se ističe u već spomenutom dopisu vezanom uz gradnju veleševčke crkve, »šablonsku uniformnost«, čime se nesumnjivo referiralo na tipske projekte kakvi su se u sakralnoj arhitekturi prve polovine 19. stoljeća često primjenjivali. Sakralne gradnje trebale su sada ponovno postati reprezentativnim građevinama, koje će potom utjecati svojim arhitektonskim rješenjima na

širenje moderne, romantičarske arhitekture na prostorima gdje su podignute.

S gradnjom veleševečke crkve, međutim, nije se moglo započeti ni nakon što je novi Rziwnatzov projekt 1859. pristigao iz Beča, budući da je trebao biti sastavljen novi troškovnik, koji su potom trebala odobriti nadležna ministarstva.²⁶ (sl. 1, 2, 3) Nova odgoda pokazala se naposljetku kobnom. Do realizacije građevine prema ovome vrlo reprezentativnom projektu neće doći budući da je u međuvremenu (1859.) došlo do izbijanja takozvanog Sardinijskog rata u sjevernoj Italiji, u kojemu je Habsburška Monarhija poražena od Piemonta i u kojemu je izgubila jednu od svojih najbogatijih regija – Lombardiju. Rat je zaustavio gradnju brojnih crkava i javnih građevina po cijeloj državi, pa tako i u Hrvatskoj. U vremenu kada je novac iz državne blagajne bio potreban za nabavu streljiva i plaćanje vojske nije se moglo misliti na gradnje, pa stoga nije došlo do realizacije ni crkve u Veleševcu ni one u obližnjem Bukevju, a privremeno je obustavljeno podizanje i brojnih drugih crkava u Zagrebačkoj nadbiskupiji.

Porazom Monarhije u sjevernoj Italiji dolazi do konačnog pada Bachove vlade, pa time i Thunovih. Iako se dio njihovih reformi više neće moći zaustaviti, blagotvoran utjecaj Ministarstva za bogoštovlje i nastavu na umjetnost u ostatku Monarhije više se neće ni približno toliko osjećati 60-ih, odnosno do 1867. godine i Nagodbe, nakon koje će bečka ministarstva izgubiti gotovo sva nadležstva nad istočnim dijelovima Monarhije, pa tako i Hrvatskom.

Pretjerana birokratiziranost države i destabiliziranje unutrašnje situacije 60-ih dovelo je razvojem događaja do odgađanja početka gradnje crkve u Veleševcu za još jedno desetljeće. Nova hrvatska vlada, 60-ih zvana Namjesničkim vijećem, pokušala je doduše već 1862. ponovno pokrenuti gradnju, no to joj sve do 1869. nije uspjelo. U početku je problem bio u tome što na odobrenje Hrvatskoj dvorskoj kancelariji u Beču, koja je morala ishoditi dozvolu kod novog Državnog ministarstva (*Staatsministerium*), nisu poslani projekti i troškovnik crkve,²⁷ koji su u Beč stigli tek u prosincu 1862. godine.²⁸

Budući da je Zemaljsko građevno upraviteljstvo izmijenilo neke uvjete dobave materijala za unutrašnju opremu crkve kako bi se župljanima olakšao teret, postupak se nastavio odugovlačiti jer je Državno ministarstvo zatražilo izradu novog troškovnika, i to tek u rujnu 1863. godine.²⁹ Novi troškovnik Hrvatska dvorska kancelarija, međutim, ponovno nije htjela dalje prosljediti budući da su nedostajali projekti, koji su naposljetku tek u kolovozu 1864. pronađeni i poslani u Beč.³⁰

Kompletirana dokumentacija pokazala se ubrzo nedovoljnom. Odjel za visokogradnje, koji je 60-ih stavljen u okvir Državnog ministarstva, ocijenio je, naime, kako je Rziwnatzov projekt ipak preraskošan, a predviđeni ukupni trošak gradnje i opremanja crkve od 47.448 forinti i 58 novčića »za prostu selsku ćerkvu zaista nerazmierno golem«. S obzirom na stanje državnih financija naređeno je stoga da se pristupi pojednostavnjivanju projekta, kako bi bio što ekonomičniji.³¹ Budući da je prošlo dosta vremena dok je očitovanje stiglo od Odjela za visokogradnje preko Državnog ministarstva, Hrvatske dvorske kancelarije i Namjesničkog vijeća Zemalj-

skoj građevnoj upravi u Zagrebu i kako je dosta trebalo da se izradi novi projekt i novi troškovnik, tek su krajem 1866. novi dokumenti upućeni na odobrenje u Beč.³²

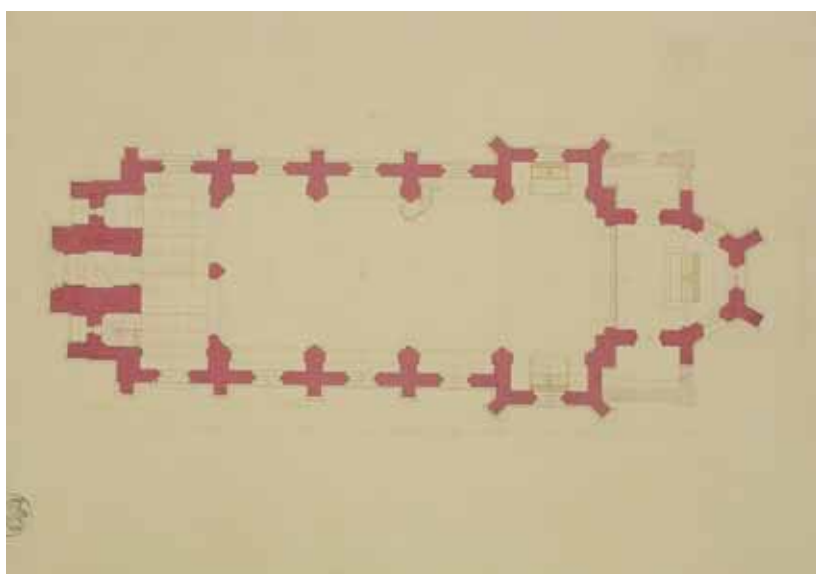
Namjesničko je vijeće tom prilikom, iziritirano pretjeranim odugovlačenjem zbog birokratskih razloga, požurivalo konačno dodjeljivanje dozvole za gradnju crkve, no nije je dočekalo još dvije godine. Odjelu za visokogradnje nije, naime, sada odgovarala nova predložena veličina građevine – smatralo je da za mjesto u kojem je prema tadašnjoj procjeni na misu redovito išlo 900 ljudi, potrebna crkva površine od 90 kvadratnih »klaftera«, a ne predloženih 69. I rješenje svetišta ocijenjeno je kao neodgovarajuće jer je iz projekta bilo očito kako svećenik neće moći iz sakristije doći do oltara, već da će morati proći pokraj dijela vjernika. Oblikovno rješenje također je proglašeno djelomično neodgovarajućim, osobito predviđeni izgled tornja, koji su smatrali neprikladnim za gotički stil građevine. Izrađen je stoga pri Odjelu za visokogradnje 1867. novi projekt, koji se prilagodio i broju stanovnika župe i ekonomičnosti i koji je nastojao omogućiti što jednostavniju izvedbu, pa je gotovo u cijelosti izostavljena arhitektonska dekoracija.³³ Zemaljska građevna direkcija sada je ponovno trebala pristupiti izradi novog troškovnika, koji je u svibnju 1868. poslan u Beč. Međutim, na njega je Odjel za visokogradnje ponovno imao prigovora. Kako bi se dodatno pojeftinila izvedba, u troškovnik su u odnosu na prijedloge iz Beča unesene, naime, stanovite izmjene što se tiče materijala – predloženo je da se svetište poploči ciglom umjesto perlmoserskih cementnih ploča, da se zabati i kontrafore pokriju bijelim plehom, a ne kamenom, da se piramidalni krov na vrhu zvonika pokrije moravskim škriļevcem, a ne plehom, te da se sokl izvede od žute pečene cigle, a ne kamena, budući da se on morao dopremiti iz Samobora. Za većinu tih promjena Odjel za visokogradnje nije imao ništa protiv, samo je upozoravao da se mora budno paziti na kvalitetu pripremljenog materijala i kvalitetnu izvedbu. Jedino je istaknuo da se kontrafore i zabati nikako ne bi smjeli pokriti plehom budući da on ne odgovara ni stilu crkve niti je dovoljno čvrst.³⁴

Ovi bi problemi nesumnjivo odgodili početak gradnje za još koju godinu da se nije konačno i Duhovni stol Nadbiskupije zagrebačke odlučio založiti da se što prije započne s gradnjom, tim prije što se u tom trenutku već počeo podizati i Župni dvor u Veleševcu, tako da bi se istodobnim građenjem dviju građevina moglo dosta uštedjeti.³⁵ Nepuna tri mjeseca nakon ove zamolbe vladar je, kao posljednja i najviša instanca, 4. siječnja 1869. odobrio izdvajanje nešto manje od 30.000 forinti iz Vjerozakonske zaklade, čime je konačno moglo započeti podizanje veleševečke crkve.³⁶

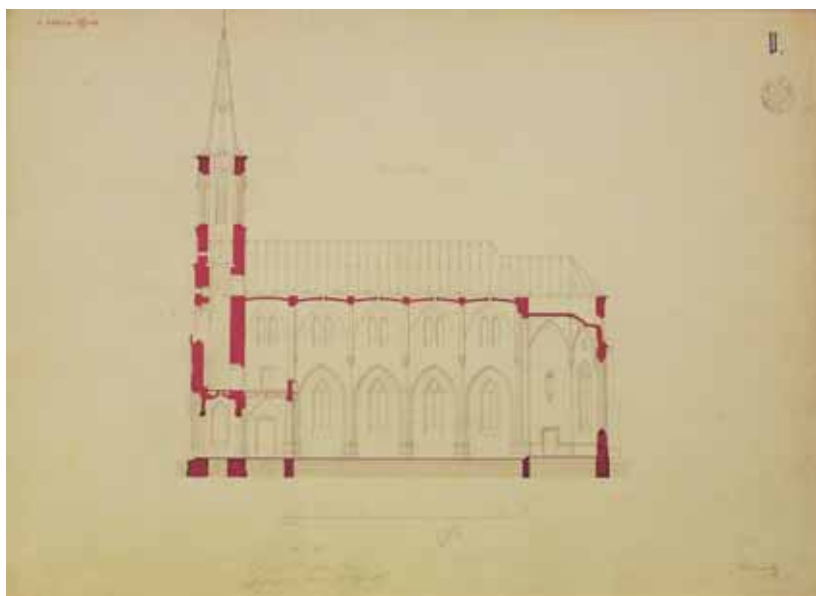
Kako bi se postigla što veća ušteda pri izvedbi, Zemaljsko građevno upraviteljstvo i Namjesničko vijeće u Zagrebu bili su za provođenje javne licitacije za gradnju veleševečke crkve, čime bi se, procjenjivalo se, smanjili troškovi i do 10% od postavljene cijene. No Odjel za visokogradnje bojao se da bi se time ugrozila kvaliteta i materijala i izvedbe radova, tako da je predložio provođenje ponudbene rasprave s poznatim i provjerenim »strukovnjacima«, s čim se složila i Hrvatska dvorska kancelarija.³⁷ Ponudbena rasprava provedena je u

veljači 1869. i njoj su pristupila trojica nesumnjivo najboljih tadašnjih hrvatskih graditelja, čelni ljudi zagrebačkog romantizma, Franjo Klein, Janko Nikola Grahor i Ivan Jambrišak. »Obzirom na to da je Jambrišak kao pouzdani poduzetnik i viešt graditelj Gradjevnomu ravnateljstvu poznat i buduć on od fiškalne cienne najviše popušća« (predložio je uštedu od 500 forinti), prihvaćena je njegova ponuda.³⁸ Nadzor nad gradnjom dobio je, budući da je paralelno nadzirao i gradnju crkve u obližnjem Bukevju, Aleksandar (Škender) Brdarić, zaposlen u to vrijeme pri Zemaljskoj građevnoj upravi.³⁹ Gradnja je do kraja 1869. godine prilično napredovala – veći dio zidova bio je gotov.⁴⁰ Sljedeće je godine, čini se, završena većina građevinskih poslova, a 1871. pristupilo se i unutrašnjem opremanju crkve.

U razdoblju od 1858. do 1867. godine, kako se moglo vidjeti, nastala su čak četiri različita projekta za gradnju crkve u Veleševcu. Samo je jedan, spomenuti Rziwnatzov iz 1859., pronađen. Kako je prvi projekt izrađen u Zagrebu 1858. bio identičan projektu voloderske crkve, današnji izgled ove građevine zasigurno govori kako je prema tom projektu ona trebala izgledati. Treći projekt, izrađen u Zemaljskom građevnom upraviteljstvu u Zagrebu 1866., nije sačuvan, pa se ne može ustanoviti ni kako je točno izgledao ni tko je njegov autor. Moguće je da je taj zadatak bio povjeren Aleksandru Brdariću, zaposlenom u toj instituciji, koji je bio vrstan graditelj, sposoban za zadaće ove vrste. Ne može se, međutim, odbaciti ni mogućnost da je izmjenne projekta obavio arhitekt Felix Jacomini (Jakomini), također zaposlen pri Građev-

1. Carl Rziwnatz, Projekt za začelje i poprečni presjek s pogledom prema koru crkve u Veleševcu, 1859., Albertina, Beč, zbirka projekata

Carl Rziwnatz, Plan for the rear and the cross section with a view towards the choir of the church in Veleševce, 1859, Albertina, Vienna, Collection of Plans

2. Carl Rziwnatz, Tlocrt crkve u Veleševcu, 1859., Albertina, Beč, zbirka projekata

Carl Rziwnatz, plan of the church in Veleševce, 1859, Albertina, Vienna, Collection of Plans

3. Carl Rziwnatz, Uzdužni presjek crkve u Veleševcu prema projektu iz 1859., Albertina, Beč, zbirka projekata

Carl Rziwnatz, Longitudinal section of the church in Veleševce according to the project of 1859, Albertina, Vienna, Collection of Plans

nom upraviteljstvu u Zagrebu, koji se 60-ih i 70-ih okušao u nekim što manjim što većim projektima za crkve.⁴¹

Ni četvrti realizirani projekt za veleševčku crkvu izrađen 1867. u bečkom Odjelu za visokogradnje nije se za sada mogao pronaći, no realizirano stanje pokazuje kako je riječ o djelomično izmijenjenu, odnosno pojednostavljenu Rziwnatzovom projektu iz 1859. Tko je njegov autor, izvori ne spominju, no moguće je kako je izmjene izveo sam Rziwnatz budući da je on i tada radio u spomenutoj instituciji. Ne može se dakako isključiti ni mogućnost da je na modifikacijama radio i neki drugi državni inženjer.

U osnovnom prostornom ustrojstvu realizacija u odnosu na projekt iz 1859. ne odstupa pretjerano – veleševčka crkva podignuta je kao jednobrodna građevina s jednim tornjem, pravokutnim transeptom i poligonalnom apsidom. U brojnim detaljima javljaju se, međutim, katkad veće, katkad manje razlike. Najveća je intervencija u odnosu na projekt iz 1859. odbacivanje bočnih kapela i cijele nadgradnje zida iznad njih, kojim je Rziwnatz postigao dojam kao da se radi o trobrodnoj, a ne jednobrodnoj crkvi. Time je znatno snižena visina crkve, čime je transept došao do izražaja u većoj mjeri nego što bi to bilo da je građevina realizirana prema projektu iz 1859. godine. Skraćena je znatno i visina zvonika, nesumnjivo ponajprije zbog novčanih razloga, ali i stoga što bi zvonik izveden prema Rziwnatzovom projektu bio previsok za izvedbu visinu veleševčke crkve. Odustalo se u cijelosti od izvedbe oktogonog gornjeg dijela i realiziran je samo kvadratni donji dio zvonika vrh kojega je otvoren sa svake strane s po jednom jednostavnom gotičkom monoforum. Kapa zvonika izvedena je kao jednostavna prelomljena piramida. (sl. 4, 5, 6, 7)

Prozori na brodu i u svetištu izvedeni su u visini predviđenoj po Rziwnatzovu projektu, no s pojednostavnjenom arhitektonskom dekoracijom. Nisu izvedeni kao bifore s mrežištem, koje bi zbog nabave i obrade kamena bile nesumnjivo preskupe, već kao jednostavne monofore. Realizirana situacija u odnosu na projekt iz 1859. pokazuje sličnosti i u oblikovanju kontrafora – one na brodu crkve postavljene su pod kutom od 90 stupnjeva u odnosu na zid, dok su one na transeptu postavljene dijagonalno. Javljaju se dakako i stanovita odstupanja, katkada i veća – tako je prednjem dijelu crkve nadodana neka vrsta narteksa, »westwerka« zaključenog na bočnim stranama trokutastim zabatima. To rješenje prilično asocira na već spomenutu bečku Crkvu svete Elizabete u četvrti Wiedenu Hermanna Bergmanna, pa se ne može isključiti ni mogućnost da je taj arhitekt 60-ih preradio Rziwnatzov projekt, budući da je tada i on radio u Odjelu za visokogradnje Državnog ministarstva.⁴² Određene promjene učinjene su i u raščlambi vrha transepta, koji se s obje strane pri vrhu otvara s tri uske gotičke monoforice umjesto okulusa, vjerojatno kako bi se osiguralo crkvi više svjetlosti, budući da je količina osvijetljenja dokidanjem gornjih dijelova zidova, koji su se trebali otvarati brojnim prozorima, bila zasigurno daleko manja nego što je to prvotno bilo predviđeno. Okulusom je otvoren zid iznad sakristija na bočnim zidovima svetišta crkve.

Projekt za glavno pročelje crkve iz 1859. nije sačuvan, tako da je teško reći koliko izvedena situacija (ne) odstupa od

Rziwnatzova rješenja. Arhitektonska raščlamba glavnog pročelja koncentrirana je na glavni portal, koji je riješen vrlo slično bočnom portalu crkve prema projektu iz 1859. Portal je zaključen nadvojem u obliku heljdina zrna, iznad kojega je slijepi gotički luk postavljen unutar trokutastog zabata. U crkvu vode još tri ulaza: jedan na bočnoj strani glavnog broda, koji je ranije služio za đake budući da je uz crkvu stajala škola te dva kroz sakristije, izvedene s obje strane svetišta, kako je već Rziwnatz predvidio.

Za razliku od rješenja pročelja, koja pokazuju dosta sličnosti s projektom iz 1859., realizirana unutrašnjost crkve posve je drukčija, ponajprije zbog spomenutog odbacivanja plitkih bočnih kapela. Nadalje, u ulaznom dijelu crkve mjesto kora oslonjena na jedan stup u središtu, koji se dvjema visokim gotičkim lukovima veže za vanjske zidove crkve, izveden je uobičajeniji tip kora oslonjen na dva stupca i tri luka. Pojednostavnjena je i arhitektonska plastika – ne izvode se ni rebra svodova u svetištu, ni službe na zidovima koje su bile predviđene u cijeloj crkvi, a mjesto kasnogotičkog mrežastog svoda u svetištu je izveden jednostavniji visokogotički križni svod. Brodovi i transept crkve nadsvođeni su križnim svodovima, dok je prostor ispod kora pokriven, kako je bilo i predviđeno projektom iz 1859., drvenim stropom s vidljivim gredama, djelomično oslikanima.

Promjena projekta za veleševčku crkvu 60-ih godina znak je velike promjene u odnosu prema arhitekturi i uopće umjetnosti nakon odlaska braće Thun iz Ministarstva za bogoštovlje i nastavu i iz državne uprave. Dok je to ministarstvo zaustavilo gradnju crkve 1859. kako se ne bi dogodilo da u Hrvatskoj budu šablonski podignute tri iste građevine, te je naručilo izradu projekta koji je predvidio daleko reprezentativniji objekt, sada drugo bečko ministarstvo (financija) sprječava izvedbu toga istog projekta i zahtijeva njegovo pojednostavnjenje jer su državne financije u lošem stanju. Iako nije dozvoljeno pretjerano smanjenje veličine crkve, budući da se pazilo na praktične potrebe Župe, ipak je arhitektonska dekoracija na projektu koji je realiziran do te mjere pojednostavnjena da je crkva postala daleko nereprezentativnija od prvotno predviđene situacije. Izvedena arhitektura veleševčke crkve time je daleko zaostala za rješenjem drugih dvaju reprezentativnih primjera rane neogotike u Hrvatskoj: crkvi u Voloderu i Macincu.⁴³ Tip arhitektonske raščlambe primijenjene na veleševčkoj crkvi, kako na Rziwnatzovu projektu iz 1859., tako i na realiziranoj građevini u smislu čistoće stila međutim, jasno pokazuje odmicanje od romantizma prema visokom historicizmu, što joj daje dodatnu važnost u povijesti onodobne hrvatske sakralne arhitekture.

Gradnja ovako velike crkve mogla se ostvariti ponajprije zahvaljujući državnoj potpori. Crkva je, naime, potpadala pod hrvatsku Vjerezakonsku zakladu,⁴⁴ koja je gotovo u cijelosti financirala radove. Župna blagajna konstantno nije raspolagala sredstvima potrebnima za gradnju. Jedina veća pomoć koju su u osnovi pružili nevladini organi bio je poklon zemljišta na kojem je crkvu podignulo vlastelinstvo Čiče – Želin još 1832. godine,⁴⁵ te vozna i radna tlaka župljana.

4. Carl Rziwnatz, Projekt za bočno pročelje crkve u Veleševcu, 1859. Albertina, Beč, zbirka projekata Carl Rziwnatz, *Plan for the lateral elevation of the church in Veleševac, 1859, Albertina, Vienna, Collection of Plans*

5. Bočno pročelje crkve u Veleševcu, sagrađene 1869.–1871., današnje stanje (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Lateral elevation of the church in Veleševac, built 1869–1871, condition today; photograph Dragan Damjanović, August 24, 2009 (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Na osnovi prvog projekta iz 1858. troškovi gradnje crkve procijenjeni su na oko 38.656 forinti, od čega je iznos od oko 7.500 forinti otpadao na župljane, koji ga ne bi uplatili u gotovu novcu, nego preko spomenute radne i vozne tlake.⁴⁶ Kako je Rziwnatzov projekt predvidio gradnju mnogo reprezentativnije crkve, razumljivo je da su i troškovi njezine gradnje procijenjeni na mnogo veći iznos. Zanimljivo je, međutim, da su, iako se od realizacije tog projekta 1865. odustalo jer bi gradnja po njemu stajala oko 47.448 forinti, što je smatrano previsokim iznosom za jednu seosku crkvu,⁴⁷ troškovi izvedbe odobrenog projekta iz 1867. naposljetku dosegli i veći iznos: 48.763 forinte i 89 novčića. Od te se sume iz Vjerozakonske zaklade namjeravalo izdvojiti oko 29.220 forinti.⁴⁸

Sudeći ne samo prema veličini i reprezentativnosti unutrašnje opreme već i prema službenim podacima Zemaljske vlade o

troškovima gradnji bogoštovnih zgrada, crkva u Veleševcu nije spadala u standardne ili skromne gradnje. Među deset najvažnijih sakralnih objekata čiju je gradnju između 1874. i 1890. financirala Hrvatska vlada upravo je Veleševcu dodijeljen najveći iznos od čak 32.600 forinti (odnosno 65.200 kruna),⁴⁹ dakle za oko 2.500 forinti više nego što je bilo odobreno 1869. godine. Iako će brojne sakralne građevine od 90-ih godine i ere Ise Kršnjavoga biti financirane i daleko većim sredstvima države, u vremenu kada je crkva u Veleševcu podignuta radilo se doista o svojevrsnoj iznimci.

Zanimljivo je kako je Župa osim sredstava za crkvu gotovo u isto vrijeme dobila znatan iznos i za podizanje župnog dvora – oko 7.200 forinti. Gradnja dvora započela je nešto ranije u odnosu na crkvu, 1868. godine.⁵⁰ (sl. 8) Nije poznato tko je autor projekta za njegovu izgradnju, no po svoj je prilici riječ o nekom od

6. Unutrašnjost crkve u Veleševcu, pogled prema svetišću (foto: M. Petković, 25. 6. 2008.)

Interior of the church in Veleševac, view onto the chancel (photo by M. Petković, 25. 6. 2008.)

inženjera zaposlenih pri Zemaljskoj građevnoj upravi. Izvedba radova, završenih do 1870., povjerena je graditelju Balthasaru Maicenu.⁵¹ Riječ je o arhitektonski daleko slabijem ostvarenju u odnosu na crkvu. Svojom jednostavnom raščlambom i prozorima zaključenima segmentnim lukom dvor podsjeća na industrijske objekte ili kolodvorske zgrade iz toga razdoblja.

Gradnja veleševčke crkve, kako je već napomenuto, završena je 1871. godine. Blagoslovio ju je sredinom prosinca zagrebački kanonik Josip Šušković uz asistenciju tadašnjeg mjesnog župnika Jurja Matosovića te odranskog vicearhiđakona Josipa Gregorića.⁵² Vrlo brzo nakon završetka gradnje pokazalo se kako radovi ipak nisu bili izvedeni dovoljno kvalitetno, iako su povjereni Jambrišaku. Tako se već 1873. moralo pristupiti popravcima tornja.⁵³ Crkva i dvor ponovno su popravljani i 1882. zbog oštećenja u potresu 1880. Kako je tom prigodom izdvojeno oko 2.500 forinti, očito su obje građevine bile prilično oštećene.⁵⁴ Ne precizira se, nažalost, da li se pritom interveniralo u arhitektonsku raščlambu tih dvaju objekata.

Unutrašnja oprema

Nabavljanje nove unutrašnje opreme za crkvu u Veleševcu uglavnom je završeno tijekom 1871. godine, dakle prije

7. Unutrašnjost crkve u Veleševcu, pogled prema koru (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Interior of the church in Veleševac, view onto the choir (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

posvete građevine.⁵⁵ Posao je vodila hrvatska Zemaljska vlada,⁵⁶ no izvori nažalost ne spominju kom je povjerila izradu projekata.

Usporedbom s Rziwnatzovim projektom iz 1859. očito je kako je glavni oltar izveden prema sasvim drukčijem rješenju, pa se može pretpostaviti da su novi projekti izrađeni i za svu ostalu unutrašnju opremu.

Dok je Rziwnatzov projekt predviđao glavni oltar samo s palom zaključenom kasnogotičkim lukom, izveden je arhitektonski nešto složeniji oltar s palom u središtu, postavljenom u okvir završen šiljastim gotičkim lukom i okrunjenim visokim trokutastim zabatom. (sl. 9, 10) S obje bočne strane palu zatvaraju istaknuti gotički stupovi završeni jednostavnim visokim fijalama i niše zaključene baldahinima, u koje su postavljene skulpture svetog Jurja i svetog Florijana. Opće ustrojstvo glavnog oltara podsjeća donekle na glavni oltar minoritske crkve u Beču, jedno od najboljih djela (proto) romantizma u Habsburškoj Monarhiji, podignut za cara Josipa II. 80-ih godina 18. stoljeća. Teško je dakako reći da li se projektant veleševčkog oltara doista neposredno referirao na spomenuti bečki oltar ili možda na neki od brojnih oltara podignutih pod njegovim utjecajem. Nesumnjivo je samo kako je riječ o jednom od najzanimljivijih primjera oltarne arhitekture hrvatskog (pomalo zakašnjelog) romantizma i

8. Župni dvor u Veleševcu, podignut 1868.–1870., današnje stanje (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Vicarage in Veleševac, built 1868–1870 situation of today (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

9. Glavni oltar crkve u Veleševcu, 1871. (foto: D. Damjanović, 25. 6. 2008.)

High altar of the church in Veleševac, 1871 (photo by D. Damjanović, 25. 6. 2008.)

10. Carl Rziwnatz, Poprečni presjek crkve u Veleševcu, pogled prema svetištu, 1859., Albertina, Beč, zbirka projekata

Carl Rziwnatz, Cross section of the church in Veleševac, view onto the chancel, 1859, Albertina, Vienna, Collection of Plans

neogotike. Autor oltarne pale, nažalost, nije poznat. Riječ je o relativno kvalitetnom ulju na platnu s prikazom predaje ključeva svetom Petru i romantičarskim pejzažem u pozadini. Sukladno posveti crkve svetom Petru u luku iznad pale u reljefu su prikazani simboli toga sveca i papinstva: tijara i ključevi. Na menzi oltara ispred pale stoji efektno svetohranište, izvedeno u stilu kasne gotike.

Skulpture svetog Jurja i svetog Roka ispod baldahina sa strana oltarne pale vrlo su kvalitetni radovi, vjerojatno neke tirolske radionice. Ikonografski odabir izvori ne tumače, no u slučaju postavljanja skulpture svetog Jurja nesumnjivo se radilo o inicijativi tadašnjeg župnika Matosovića, koji je nosio ime toga sveca.

Bočni oltari pojednostavnjene su verzije glavnoga. Sadrže samo oltarne pale, nadvišene visokim trokutastim zabatima i fijalama, dok bočnih skulptura nema. Posvećeni su svetom Roku i svetom Antunu Pustinjaku. (11, 12) Iako izvori svjedoče kako je u staroj crkvi stajao samo jedan oltar, može se pretpostaviti da su spomenute pale stajale u toj građevini budući da se čini kako je riječ o baroknim radovima.⁵⁷ Oba su sveca prikazana sa standardnim ikonografskim atributima. Na bočne su oltare kasnije postavljene skulpture Srca Isusova i Srca Marijina, nesumnjivo tirolski radovi. Bogata polikromija i pozlata na glavnom i bočnim oltarima izvanredno se nadovezuje na oslik crkve

Crkva je nedugo nakon postavljanja oltara 1874. dobila i nove orgulje, koje su najstariji sačuvani rad zagrebačke tvrtke graditelja orgulja Mihaela Heferera.⁵⁸ (sl. 13) Tko je izradio projekt za njihovo kućište, nije nažalost poznato. Raščlamba

11. Oltar svetog Roka u transeptu crkve u Veleševcu, 1871. (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Altar of St Roch in the transept of the church in Veleševac (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

kućišta pokazuje stanovite sličnosti s raščlambom oltara, pa je moguće kako je riječ o djelu istog arhitekta. Rješenja nekih elementa arhitektonske dekoracije kućišta orgulja čine se, međutim, ipak znatno romantičarskijima, »naivnijima«, ponajprije *tudor*-lukovi u središnjem dijelu. Bogata arhitektonska dekoracija i polikromija izvrsno se nadovezuju, kao i u slučaju oltara, na dekorativni oslik crkve. Osobito je zanimljiv motiv lire, iznad koje je Kristov monogram IHS upisan u trokutasti zabat na vrhu orgulja. Veleševčke orgulje spadaju među najveće primjerke ovog instrumenta postavljene u hrvatskim crkvama toga razdoblja.⁵⁹

I ostatak namještaja (klupe za puk, ispovjedaonica, propovjedaonica i krstionica) izveden je u gotičkom stilu, vjerojatno u isto vrijeme kada i oltari. (sl. 14) Osobito je zanimljivo da su na crkvi očuvana i sva izvorna vrata, većim dijelom oslikana, lusteri na zidovima i oltarima, te izvorno popločenje, danas nažalost sve rjeđe u crkvama. Vitraji, standardna oprema neogotičke crkve, nažalost nikada nisu postavljeni na prozore, nesumnjivo zbog nedostatka sredstava i činjenice da na brodovima crkve stoje doista veliki prozori. Ta okolnost omogućuje, međutim, bogatu osvjetljenost unutrašnjosti, koja u slučaju izrade vitraja ne bi bila moguća.

Čini se kako nakon 80-ih godina 19. stoljeća inventar crkve nije bitno nadopunjavao,⁶⁰ čime ovaj *Gesamtkunstwerk* hr-

12. Oltar svetog Antuna Pustinjaka u transeptu crkve u Veleševcu, 1871. (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Altar of St Anthony the Hermit in the transept of the church in Veleševac (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

vatskoga kasnog romantizma još više dobiva na značenju. Rijetko je koja veća građevina u Hrvatskoj u tom razdoblju, naime, u tako relativno kratkom vremenu izgrađena i opremljena. Obično je moralo proći nekoliko desetljeća prije nego što se svi radovi okončaju.⁶¹

Kako bi osigurao što je više moguće sredstava za opremanje nove crkve župnik Matosović odlučio je porušiti staru župnu crkvu i njezin materijal prodati, usprkos željama župljana da se ona očuva. Do njezina rušenja, doduše, nesumnjivo ne bi došlo da i Zemaljska vlada nije bila tomu sklona jer je držala da Župa ionako već ima dvije područne kapele koje mora uzdržavati i da joj nije potrebna treća.⁶² Rušenjem stare crkve i prodajom materijala uprihodeno je samo 30 forinti, zasigurno ni približno dovoljno za nabavu cjelovitog namještaja za crkvu.⁶³ Trošak nabave unutrašnje opreme tako je gotovo u cijelosti ponovno pao na Vjerezakonsku zakladu. Ukupni iznos što ga je u tu svrhu izdvojila zaklada, odnosno Hrvatske vlada dosegao je 6.604 forinti i 93 krajcara.⁶⁴

Oslik

Pri opremanju veleševčke crkve početkom sedamdesetih godina iz Vjerezakonske se zaklade ipak nisu mogla izdvojiti

13. Orgulje crkve u Veleševcu, izrađene 1871. u tvrci Heferer (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Organ of the church in Veleševac, made in 1871 in Heferer's company (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

14. Propovjedaonica crkve u Veleševcu, 1871. (?). Na zidu broda uz propovjedaonicu (lijevo) prikazan je kao svetac hrvatski kralj Zvonimir (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

Pulpit of the church in Veleševac, 1871 (?). On the wall of the nave alongside the pulpit (left) Croatian King Zvonimir is depicted as a saint (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

dovoljno velika sredstva da bi se svi radovi u unutrašnjosti u cijelosti završili, osobito što se tiče oslikavanja crkve. Naime, 1873. godine oslikano je samo svetište te »kolateralne kapele«, kako se ističe u izvorima (pri tome se zasigurno mislilo na transept).⁶⁵ Projekti za oslikavanje izrađeni su u uredima Zemaljske vlade,⁶⁶ no nije, nažalost, specificirano tko je bio njihov autor. Može se pretpostaviti da su oslik izveli slikari Jakov i Franjo Pascutti, porijeklom Tršćani, tada vrlo cijenjeni u crkvenim krugovima, koji su uostalom samo godinu dana ranije oslikali i crkvu u obližnjem Nartu Savskom.⁶⁷ Taj oslik nije sačuvan. Sredinom 80-ih godina 19. stoljeća u potpunosti je prekriven novim.

Nakon što se 1882. pristupilo spomenutim popravcima crkve stradale u potresu tadašnji župnik Stjepan Terihaj očito je odlučio okončati posao svojega prethodnika Matosovića i završiti ukrašavanje unutrašnjosti te građevine. Budući da je bio vrlo zadovoljan radom slikara i arhitekta Augusta Posilovića, koji je 1883. podigao u mjestu Kapelu Blažene Djevice Marije sredstvima koja je ostavila župljanka Jana Antolec,⁶⁸ upravo je toga umjetnika odlučio angažirati i na oslikavanju Župne crkve.

Posilović se u tom vremenu već afirmirao kao vrlo cijenjeni slikar i arhitekt i katoličkih i pravoslavnih crkava u Hrvatskoj. Školovao se kod Josipa Prokscha, slikara i arhitekta koji je 60-ih

godina živio i radio u Zagrebu. Od 1880., iz socijalnih razloga, budući da je imao veliku obitelj, zaposlen je kao čuvar Muzeja za umjetnost i obrt, a neko je vrijeme radio i u ateljeu Hermana Bolléa. Kao i njegov učitelj Proksch, Posilović je nastojao stvoriti specifični narodni, hrvatski stil u graditeljstvu i umjetnosti općenito. Držao je da kao što se svaki narod ima pravo pomoliti Bogu na svojem jeziku jednako tako ima pravo i u narodnom stilu uresiti crkvu.⁶⁹ Župnik Terihaj za njega je nesumnjivo doznao preko tiska koji je hvalio Posilovićev oslik u crkvi u Topuskom,⁷⁰ te izvještavao o izložbama njegovih projekata.⁷¹ Od poznatijih njegovih radova valja istaknuti oslik u Svetom Jurju u Trnju, zatim u Draškovcu, u Kapeli svete Marije Magdalene u Kraljevcu, crkvama u Oborovu, Vukovini,⁷² Čiču, Donjoj Stubici i u Svetoj Mariji pod Okićem.⁷³

Crkvu u Veleševcu Posilović je oslikao tijekom ljeta 1885. godine.⁷⁴ Do danas je oslik ostao prilično dobro sačuvan, što je rijedak slučaj među Posilovićevim radovima koji su tijekom 20. stoljeća najvećim dijelom prekrećeni. (sl. 15, 16)

Kako je već rečeno, Posilović u svojem osliku i arhitekturi nastoji stvoriti specifičan narodni stil, što se jasno očituje i u Veleševcu. Kako je u slučaju te crkve oslikavao neogotičku građevinu, nastojao je, prilagođujući se pravilima o jedinstvu i pravilnosti stila,⁷⁵ stvoriti specifičnu kombinaciju narodne

15. August Posilović, detalj oslika transepta crkve u Veleševcu, 1885. (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

August Posilović, detail of the decoration of the transept of the church in Veleševac, 1885 (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

16. August Posilović, detalj oslika broda crkve u Veleševcu, 1885. (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

August Posilović, detail of the decoration of the nave of the church in Veleševac, 1885 (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

hrvatske i gotičke ornamentike, nesumnjivo na tragu teorija Ise Kršnjavoga, kojega je radeći na Obrtnoj školi i surađujući s Hermanom Bolléom dobro poznao, a koji je tvrdio kako je upravo gotika najpogodnija za stvaranje narodnog hrvatskog stila u umjetnosti.⁷⁶

Stilizirani nacionalni dekorativni motivi⁷⁷ uočavaju se najjasnije u osliku gornjih dijelova zidova, gdje je motive biomorfne dekoracije oblikovao poput licitarskih srca. Donji dijelovi zidova oblikovani su poput plošnih sagova. Iznad njih je površina oslikana narančastim gotičkim lukovima, koji uokviruju dekorirane plave plohe. Središnje dijelove zida dijelom zauzimaju figurativne scene i prikazi pojedinačnih svetaca postavljeni u bogat dekorativni okvir. Variranje motiva u svetištu, transeptu i brodu u tom dijelu oslika dosta je veliko. Gornji dio zidova uglavnom je, međutim, oslikan podlogom zlatnožute boje, koja je bogato ornamentirana, čime se stvara oštar kontrast prema osliku svodova – izvedenom u plavoj boji s rasutim zlatnim zvjezdicama (»nebo«) i ornamentiranim rubovima svodnih površina. Posebnim tipom oslika naglašene su i susvodnice, a sve su dekorativne površine na zidovima uokvirene dodatno bogato ornamentiranim uskim trakama, izvedenima obično u drukčijoj temeljnoj boji. Kako je ostatak unutrašnje opreme crkve u tom trenutku

bio posve završen, Posilović se izvrsno nadovezuje na njega, što se osobito može vidjeti na koru iznad ulaznog prostora crkve. Kor je, naime, izuzetno prostran, i Hefererove orgulje zauzimaju samo manji njegov središnji dio. Kako bi popunio nastalu vizualnu prazninu, Posilović bočne strane zida na koru oslikava ornamentiranim gotičkim lukovima.

Motiv sagova na zidovima, odabir boja i motiva u oslikavanju svoda tipičan je za vrijeme u kojem Posilović radi, preciznije rečeno za dobar dio historicističkih dekorativnih oslika srednjoeuropskih crkava od 30-ih godina 19. stoljeća sve do Prvog svjetskog rata. Kako je upravo u Hrvatskoj 70-ih i početkom 80-ih godina realiziran jedan od najmonumentalnijih oslikanih sakralnih prostora u Europi 19. stoljeća uopće – Đakovačka katedrala, moguće je i da je ova građevina Posiloviću poslužila kao uzor za Veleševac i za druge njegove radove.

Sudeći po sličnosti dekoracije na dijelu namještaja (drvenoj ogradi kora, propovjedaonici, bočnim vratima) s dekorativnim slikarstvom na zidu, moguće je kako je i te predmete oslikao Posilović. Ukoliko je, međutim, riječ o radu nekih lokalnih seoskih majstora, moguće da su oni poslužili arhitektu kao uzor za motive veleševčke, a kasnije i drugih njegovih crkava.

17. Oslík svetišta crkve u Veleševcu sa scenom iz Petrova života *Pasi ovce moje* i prikazima evanđelista Ivana i Mateja (foto: D. Damjanović, 24. 8. 2009.)

*Decoration of the chancel of the church in Veleševac, with scene from Peter's life, *Graze my sheep*, and depictions of the gospel writers John and Matthew (photo by D. Damjanović, 24. 8. 2009.)*

Budući da je, kako je i spomenuto, arhitektonska dekoracija unutrašnjosti veleševečke crkve vrlo jednostavna, da su izostavljena rebra i službe, Posilovićev dekorativni oslik izvrsno je popunio nastalu prazninu, oživio prostor koji bi inače bio prejednostavan i presuh. Kako je vlaga mjestimično dosta uništila oslik, trebalo bi što prije pristupiti njegovoj cjelovitoj obnovi.

Figurativni dio oslika izveden je po svoj prilici kasnije, možda i preko izvornog Posilovićeve oslika. U prikazu ljudskog lika primjećuje se naime, za secesiju karakteristično oplošnjavanje i stilizacija. Izvori, nažalost, ne govore tko je njegov autor, a za sada nije pronađen potpis ni na jednoj fresci. U svetištu su prikazane dvije narativne scene iz Petrova života: *Pasi ovce moje* i *Petrovo zatajenje*, na kojima se jasno uočava (osobito u slučaju prve) oslanjanje na Overbeckove kompozicije s crteža za freske Đakovačke katedrale, koje su u to doba (krajem 19. stoljeća) bile stalno izložene u Strossmayerovoj galeriji slika pri Akademiji. (sl. 17) Ostatak figurativnog oslika čine isključivo prikazi pojedinačnih svetaca. Neuobičajeno je u tome kontekstu pojavljivanje hrvatskoga kralja Zvonimira i kraljice Jelene na zidovima crkvenog broda, što je nesumnjivo odraz suvremenih historiografskih rasprava i narodnih predaja.

Zaključak

Zemaljska je vlada preko Vjerozakonske zaklade uložila velika sredstva u gradnju i opremanje crkve u Veleševcu, kao i u slučaju drugih građevina koje su stajale pod patronatstvom te institucije, ponajprije stoga, kako spisi neposredno svjedoče, što su ove građevine trebale služiti kao »uzor drugim patronatom i crkvenim obćinama«. ⁷⁸ Njezinom reprezentativnom arhitekturom htjelo se, naime, utjecati na širenje novih/starih stilova u graditeljstvu (neogotike i neoromanike ponajprije), a unutrašnjim uređenjem stvoriti nove kriterije opremanja crkava.

Kako je onodobni tisak podrobno popratio i gradnju i opremanje veleševečke crkve, ⁷⁹ sigurno je kako se dio spomenutih nastojanja vlade realizirao. Upravo je nakon podizanja crkava u Veleševcu i obližnjem Bukevju, dakle od kraja 60-ih i početka 70-ih godina 19. stoljeća, neogotika započela svoj nagli uzlet u crkvenom graditeljstvu za katolike u Hrvatskoj. Doseljnjem Hermana Bolléa u Zagreb 1879. taj će se proces dodatno ubrzati.

Bilješke

- 1
Ni u jednoj likovnoj ili općoj enciklopediji ne postoji natuknica u kojoj bi se govorilo o ovoj crkvi, odnosno o ovom selu. Ne spominje se čak ni u tekstovima o historijskim stilovima u tim enciklopedijama. Kako se selo nije nalazilo unutar Plemenite općine Turropolje, ne spominju ga ni tekstovi, koji govore o toj instituciji.
- 2
Zapalili su ga Čerkezi. Zahvaljujem na informacijama velečasnom Jakabu Markoviću, današnjem veleševčkom župniku.
- 3
*** Schematismus cleri archi-dioecesis zagradiensis Pro anno 1860., Zagreb, 1860., 151–152.
- 4
JURAJ MATOSOVIĆ, O gibanju pučanstva župe Veleševčke, u: *Obzor*, Zagreb, br. 118., 26. 5. 1874., 1.
- 5
Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond br. 76, Hrvatska dvorska kancelarija (dalje HDK), Mikrofilm br. Z-1941, Kutija br. 125, dosje br. 805/9-1865., HDK Ministarstvu financija, Beč, 30. 4. 1865.
- 6
Isto; slično i u: HDA, Fond br. 71, Carsko kraljevsko Ministarstvo bogoštovlja i nastave (Dalje CKMBN), kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Namjesništvo Ministarstvu bogoštovlja i nastave, br. 8106/1983, Zagreb, 30. 5. 1859.
- 7
HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2063, Kutija br. 193, dosje br. 4846–1866., Namjesničko vijeće Hrvatskoj dvorskoj kancelariji, br. 18112/3917, Zagreb, 10. 12. 1866.
- 8
HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Namjesništvo Ministarstvu bogoštovlja i nastave, br. 8106/1983, Zagreb, 30. 5. 1859.
- 9
BRANKO VUJASINOVIĆ, Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918. godine, u: *Građevni godišnjak*, Zagreb, 2003./2004., 376. Točan naziv te institucije bio je Carsko kraljevsko Zemaljsko građevno upraviteljstvo. U nastavku teksta njezin će se naziv pisat u skraćenom obliku CKZGU.
- 10
HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Namjesništvo Ministarstvu bogoštovlja i nastave, br. 8106/1983, Zagreb, 30. 5. 1859.
- 11
U dopisu se doslovno kaže: »Chablonen-artige Einförmigkeit« HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Ministarstvo za trgovinu, obrt i javne radove Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu br. 11504/170, Beč, 16. 10. 1859., šalje Očitovanje Odjela za visokogradnje, Beč, 16. 10. 1859.
- 12
Isto.
- 13
ELISABETH SPRINGER, Geschichte und Kulturleben der Wiener Ringstrasse, u: *Die Wiener Ringstrasse, Bild einer Epoche*. Band II., Geschichte und Kulturleben, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1979., 40.
- 14
SPRINGER (bilj. 13), 41.
- 15
RENATE WAGNER-RIEGER, Wiens Architektur im 19. Jahrhundert, u: *Oesterreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst*, Wien, 1970., 164. U ovom se tekstu upotrebljava njemački oblik Rziwnatzova imena budući da se tako potpisao na projektu za veleševčku crkvu.
- 16
PAVEL ZATLOUKAL, Kirchenbau und Denkmalpflege, u: *Böhmen im 19. Jahrhundert*, Prag, 1995., 136–137.
- 17
O nastojanjima Franza Thuna više u: JOSEPH BURGERSTEIN, Nekrologe. I. Graf Franz Thun-Hohenstein, u: *Mittheilungen der K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historische Denkmale*, XVI. Jahrgang, Wien, 1871., LXXIV.
- 18
ZATLOUKAL (bilj. 16), 138.
- 19
SPRINGER (bilj. 13), 41. Moguće je, međutim, na osnovi podatka iz druge literature, i da Franz Thun utječe na Rziwnatza tek pri izradi drugog projekta za dovršavanje Praške katedrale iz 1844. ZATLOUKAL (bilj. 15), 138, sl. 39.
- 20
ZATLOUKAL (bilj. 16), 138; Slično i u: PAVEL ZATLOUKAL, Kaple Cyrilka na Velehradě, u: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc, 2002., 321, 323–324.
- 21
Bio je kasnije i član Austrijskog društva inženjera i arhitekata – SPRINGER (bilj. 13), 337.
- 22
U Odjelu je svakako radio 1856., i to u statusu nadinženjera (Oberingenieur). U istom je Odjelu radio i već spominjani arhitekt Hermann Bergmann i Ludwig Zettl, poznat u našoj literaturi kao projektant zgrade bolnice, danas Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta na Trgu maršala Tita u Zagrebu. ***, Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856., Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1856., 167. Kasnije je imenovan građevnim savjetnikom (*Bau-Rath*) pri Odjelu za cestogradnje, vodogradnje i za visokogradnje K. K. Državnog ministarstva (Staatsministerium). ***, Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1866., Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1866., 145.
- 23
PAVEL VLČEK, Řivnáč, u: *Encyklopedie Architektů, Stavitelů, Zedníků a kameníků v Čechách*, Academia, Praha, 2004., 569.
- 24
Vrata su bila sagrađena u nekoj vrsti neoromaničko-neorenesansnog stila, a kasnije su u potpunosti srušena. – WAGNER-RIEGER, (bilj. 15), 119–120.
- 25
Projekt u zbirci projekata Albertine u Beču nosi na sebi broj 11504/170 ex 1859., kao i dopis Ministarstva za trgovinu, obrt i javne radove upućeno Ministarstvu bogoštovlja i nastave, Beč, 16. 10. 1859., koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu (HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), spisi br. 16888–16890,

Veleševac, 1859.), tako da je bez ikakve sumnje riječ upravo o projektu za Veleševac. To potvrđuje i katalog zbirke projekata i planova Općeg upravnog arhiva pri Austrijskom državnom arhivu: Oesterreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Plan und Kartensammlung, Kroatien und Slavonien, Inv. Nr. 55A, Plan und Kartensammlung.

26

HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Ministarstvo za trgovinu, obrt i javne radove Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu br. 11504/170, Beč, 16. 10. 1859., šalje Očitovanje Odjela za visokogradnje, Beč, 16. 10. 1859.

27

HDA, Fond br. 76., HDK, Mikrofilm br. Z-1828, Kutija br. 52, dosje br. 2501–1862, HDK Namjesničkom vijeću, Beč, 13. 10. 1862.

28

HDA, Fond br. 76., HDK, Mikrofilm br. Z-1828, Kutija br. 52, dosje br. 2501–1862, Namjesničko vijeće HDK-i, br. 18215/3707, Zagreb, 20. 12. 1862.

29

HDA, Fond br. 76., HDK, Mikrofilm br. Z-1883., Kutija br. 87., dosje br. 2884–1863., HDK Namjesničkom vijeću, br. 2884, Beč, 1. 9. 1863.

30

U dopisu je istaknuto da su projekti »radi svoje omašnosti na stranu sahranjeni bili i toga radi ovdje slučajno zaostali«. HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-1941., Kutija br. 125, dosje br. 2967–1864, Namjesničko vijeće HDK-i, br. 12301/2430, Zagreb, 4. 8. 1864.

31

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-1976, Kutija br. 146, dosje br. 805–1865, HDK Namjesničkom vijeću, br. 2263/589, Beč, 16. 7. 1865.

32

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2063, Kutija br. 193, dosje br. 4846–1866, Namjesničko vijeće HDK-i, br. 18112/3917, Zagreb, 10. 12. 1866.

33

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2099, Kutija br. 218, dosje br. 3970–1867, Očitovanje Odjela za visokogradnje o crkvi u Veleševcu, Ministarstvo unutrašnjih poslova, br. 21384/146, Beč, 21. 8. 1867.

34

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2128, Kutija br. 239, dosje br. 1963–1868, Očitovanje Odjela za visokogradnje u pogledu troškovnika za gradnju crkve u Veleševcu, Ministarstvo unutrašnjih poslova, br. 6773/41, Beč, 30. 6. 1868.

35

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2128, Kutija br. 239., dosje br. 1963–1868, Nadbiskupski duhovni stol Namjesničkom vijeću, br. 2365, Zagreb, 9. 10. 1868.

36

HDA, Fond. br. 77, Kraljevski ministar hrvatsko-slavonsko-dalmatinski u Budimpešti, mikrofilm br. Z-2227, Kutija br. 2., dosje br. 120-1869, opći spisi, Odobrenje Franje Josipa za izdavanje sredstava za crkvu u Veleševcu, Beč, 4. 1. 1869.

37

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-2128, Kutija br. 239, dosje br. 1963–1868, HDK Ugarskom ministarstvu financija, br. 2866/601, Beč, 14. 7. 1868.

38

HDA, Fond br. 86, CKZGU, Kutija br. 25, Opći spisi za 1869, dosje br. 615, CKZGU Namjesničkom vijeću, br. 615, Zagreb, 26. 2. 1869.

39

HDA, Fond br. 86, CKZGU, Kutija br. 25, Opći spisi za 1869, dosje br. 930, CKZGU Namjesničkom vijeću, br. 930, Zagreb, 19. 5. 1869.

40

HDA, Fond br. 86, CKZGU, Kutija br. 25, Opći spisi za 1869, dosje br. 3492, CKZGU Zemaljskoj vladi, Odjelu za bogoštovlje i nastavu (dalje ZVBIN), br. 3492, Zagreb, 8. 12. 1869.

41

Jakomini je, naime, putovao 1873. u Veleševac kako bi utjerao neke dugove oko gradnje crkve, pa je očito bio povezan s njezinom gradnjom. HDA, Fond br. 79., Unutrašnji odsjek Zemaljske vlade, Knjiga br. 263, Registar T – Ž, za 1872.–1874., natuknica Veleševac.

42

*** Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1866., Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1866., 145.

43

O crkvi u Macincu više u: IRENA KRAŠEVAC, Crkva Pohađa Blažene Djevice Marije u Macincu – primjer kvalitetnoga neogotičkog *Gesamtkunstwerka*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), 282–295.

44

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-1828, Kutija br. 52, dosje br. 2501–1862, Namjesničko vijeće HDK-i, Zagreb, 24. 7. 1862.

45

HDA, Fond br. 71, CKMBN, kut. br. 10 (156), dosje br. 16888-16890, Namjesništvo Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu, br. 8106/1983, Zagreb, 30. 5. 1859.

46

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-1828, Kutija br. 52, dosje br. 2501–1862, Namjesničko vijeće HDK-i, Zagreb, 24. 7. 1862.

47

HDA, Fond br. 76, HDK, Mikrofilm br. Z-1976, Kutija br. 146, dosje br. 805–1865, HDK Namjesničkom vijeću, br. 2263/589, Beč, 16. 7. 1865.

48

HDA, Fond br. 76, HDA, Mikrofilm br. Z-2128, Kutija br. 239, dosje br. 1963–1868, HDK Ugarskom ministarstvu financija, br. 2866/601, Beč, 14. 7. 1868.

49

*** »Die Landes-Bauten 1874–1884; Hochbauten«, u: *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 127, 6. 6. 1885., 2; KAMILO BEDEKOVIĆ, O razvitku gradjevinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji za posljednjih 50 godina, u: *Viesti hrvatskog društva inženjera i arhitekata*, Zagreb, br. 4, 1. 12. 1891., 43.

50

Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Nadbiskupijski duhovni stol (dalje NDS), dosje br. 196–1869, NDS Namjesničkom vijeću, Zagreb, 9. 10. 1868.

51

HDA, Fond br. 86, CKZGU, Kutija br. 25., Opći spisi za 1869., dosje br. 3492, Aleksandar Brdarić CKZGU-u, Zagreb, 19. 11. 1869.

- 52
NAZ, NDS, Protokol br. 106a, Urudžbeni zapisnik za 1871., zapis br. 3020.
- 53
NAZ, NDS, Protokol br. 108a, Urudžbeni zapisnik za 1873., zapis br. 1825.
- 54
NAZ, NDS, Dosje br. 4157–1882., ZVBiN Kraljevskoj podžupaniji u Sisku, br. 3143, Zagreb, 24. 4. 1882.
- 55
Sudeći prema urudžbenom zapisniku Duhovnog stola Zagrebačke nadbiskupije. NAZ, NDS, Protokol br. 106a, Urudžbeni zapisnik za 1871., zapis br. 1983, 2296, 2799.
- 56
NAZ, NDS, Protokol br. 106a, Urudžbeni zapisnik za 1871., zapis br. 2799.
- 57
O broju oltara u staroj veleševečkoj Župnoj crkvi govori dokumenti: NAZ, NDS, dosje br. 2186–1870, inventar Župne crkve svetog Petra i područnih kapela u Veleševcu za godinu 1869.
- 58
Pri popravku orgulja pronađena je naime pločica s natpisom »Michael Heferer aus Graz in Agram«, kojom se potvrđuje da su izvedene 1874. Za podatak zahvaljujem župniku g. Jakobu Markoviću. Obnovljene su 1995.–2001. EMIN ARMANO, Orgulje hrvatskih graditelja. Tragom Ladislava Šabana, 2. izdanje, Zagreb, 2006., 117–119. O orguljama veleševečke crkve i u: JAGODA MEDER, NINO VRANIĆ, Orgulje u Hrvatskoj, Globus nakladni zavod, Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 1992., 192–193.
- 59
JAGODA MEDER, NINO VRANIĆ (bilj. 58), 192–193.
- 60
Dodane su tek skulpture Srca Isusova i Srca Marijina na bočnim oltarima, vjerojatno tirolski radovi, i skulptura Majke Božje Bezgrješne, prenesena u svetište crkve nakon rušenja obližnje kapele.
- 61
Kako pokazuje primjer crkvi u Molvama, Macincu, pa i Voloderu, da se spomenu najreprezentativniji primjeri romantičarskih sakralnih prostora u Hrvatskoj.
- 62
NAZ, NDS, dosje br. 79–1874, ZVBiN NDS-u, br. 3919, Zagreb, 26. 9. 1873.
- 63
NAZ, NDS, dosje br. 79–1874, župnik Gjuragj (Juraj) Matosović, NDS-u, br. 2, Veleševac, 3. 1. 1874.
- 64
NAZ, NDS, Protokol br. 106a, Urudžbeni zapisnik za 1871., zapis br. 2296.
- 65
NAZ, NDS, Protokol br. 108a, Urudžbeni zapisnik za 1873., zapis br. 867.
- 66
NAZ, NDS, Protokol br. 108a, Urudžbeni zapisnik za 1873., zapis br. 2082.
- 67
*** Iz gornje Posavine, dne 6. lipnja 1872., u: *Pučki prijatelj*, Varaždin, br. 24, 13. 6. 1872., 118–119.
- 68
NAZ, NDS, dosje br. 2564–1883, župnik Stjepan Terihaj NDS-u, br. 21, Veleševac, 21. 6. 1883.
- 69
OLGA MARUŠEVSKI, August Posilović u crkvi sv. Marije pod Okićem, u: *Pod Okićem. Zavičajna knjiga župa sv. Marije i sv. Martina*, Zavičajna biblioteka Okičkoga kraja, Zagreb, 1993., 354–355.
- 70
*** Polychromirung einer Landpfarrkirche, u: *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 139, 20. 6. 1885., 4.
- 71
*** Posilovićevi nacrti, u: *Obzor*, Zagreb, br. 236, 15. 10. 1886., 3. Članak govori o izložbi koja je održana u atriju palače HAZU. Na njoj su bili izloženi i projekti za veleševečku crkvu.
- 72
Isto.
- 73
MARUŠEVSKI (bilj. 69), 354.
- 74
*** Polychromirung einer Landpfarrkirche, u: *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 139, 20. 6. 1885., 4.; *** Aus dem Posavina, *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 196, 29. 8. 1885., 2; NAZ, NDS, dosje br. 4085–1885., župnik Stjepan Terihaj NDS-u, br. 56, Veleševac, 17. 11. 1885.
- 75
I ondašnji je tisak prepoznao oslik crkve kao stilski pravilan: »Die Pfarrkirche in Veleševac erhält gegenwärtig eine stylgerechte prachvolle Malerei, welche bereits in Ausführung begriffen ist.«. ***, Aus dem Posavina, u: *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 196, 29. 8. 1885., 2.
- 76
ISO KRŠNJAVI, Kuće gotskog sloga u Zagrebu, u: *Vienac*, Zagreb, god. 13, br. 33, 13. 8. 1881., 527.
- 77
Tako ih naziva onodobni tisak. ***, Polychromirung einer Landpfarrkirche, u: *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 139, 20. 6. 1885., 4.
- 78
NAZ, NDS, dosje br. 3753–1888. Prijepis dopisa ZVBiN-a Kr. županijskoj oblasti u Zagrebu, br. 10611, Zagreb, 25. 11. 1888.
- 79
Tako varaždinski Pučki prijatelj javlja: »U Bukevju i u Veleševcu podignute su dvie nove crkve, koje bi radi svoga gotičkoga štila (sloga) i u najvećemu gradu na ures služile.«. ***, Iz gornje Posavine, dne 6. lipnja 1872., u: *Pučki prijatelj*, Varaždin, br. 24, 13. 6. 1872., 118–119. Brojni članci iz *Agramer Zeitung*a citirani su u prethodnim bilješkama.

Summary

Dragan Damjanović

The Parish Church of St Peter in Veleševac – a *Gesamtkunstwerk* of the Early neo-Gothic in Croatian Architecture

The Parish Church of St Peter in Veleševac, Turopolje, south east of Velika Gorica along the Sava River, is one of the finest and most interesting examples of a *Gesamtkunstwerk* in the Croatian neo-Gothic of the 19th century. The building and furnishing of this church are connected with some of the most important processes in the history of the art and architecture of the Habsburg monarchy.

Since only 200 people could fit into the old parish church, put up at the beginning of the 18th century, while the parish in the mid-19th century counted 2200 souls, the construction of a new church was approved as early as 1841. A start was made with the collection of materials, but the outbreak of revolution in 1848-1849 halted these endeavours. Only at the end of the 1850s was a new project made for the Veleševac church after which new efforts were made to get the works moving. Since at that time the Habsburg lands were marked by highly centralised governmental system, permission for the building of a church had to be obtained in Vienna, from the Ministry for Religion and Teaching and the Construction Department in the Ministry for Commerce, Trades and Public Works. But these institutions did not permit the making of the church according to a plan drawn in Zagreb in 1858 providing for the erection of a neo-Gothic church identical to those that had been put up in the village of Bukevje and Voloder. The making of a completely new plan for Veleševac was confided in 1859 to the architect Carl Rziwnatz (Karel Řivnáč) one of the most important representatives of Romanticism in Bohemian architecture, who from the 1850s lived and worked in Vienna, to which he had been brought by Leo Thun, minister of religion and teaching, and his brother Franz, officer for artistic affairs. It is possible to explain the circumstance of the rejection of the original plan for the church in Veleševac by the endeavours of the Thun brothers to advance and reform the condition of art in the Habsburg monarchy.

The Rziwnatz plan would in the end not be built because of the halting of most of the building efforts as a result of the outbreak of the Sardinian War in 1859. The Croatian government in 1862 once again started to try to get the construction of the church in Veleševac off the ground, but it would not succeed until 1869. The new government in the Monarchy refused, during the 1860s, to let the plan be built, pronouncing it too showy. The building directorate in Zagreb thus in 1866 drew up a new plan, which was at once turned

down because it looked for the construction of too small a church. The new plan was built in the Viennese construction department in 1867, and in the end, a church was to be built according to this plan, during 1869-1871. This plan greatly simplified the Rziwnatz approach, reducing the height of the church a great deal. It was built as a church with a nave and one tower, with a transept and a polygonal chancel. The interior was covered with cross vaulting. The architectural decoration was reduced to the minimum to keep costs down as far as possible.

During the first half of the 1870s, the church obtained the major part of its furnishings: three altars (the high altar being one of the finest examples of late Romanticism in altar architecture in Croatia), an organ made in 1874 at the Zagreb firm of Heferer, pews, a pulpit, font, confessional boxes. The interior decoration was finished in 1855 with painting confided to Zagreb painter and architect August Posilović, who endeavoured to create a specific blend of the vernacular and the Gothic style. The figural part of the painting was done later, probably in the 1910s, judging from the particular elements of Art Nouveau styling. It has been impossible to discover who the painter was. Apart from the two scenes from Peter's life – Graze my sheep and Peter's denial composed from the model of Overbeck's cartoons for the frescoes of the cathedral in Đakovo, it shows numerous individual scenes. Particularly interesting is the appearance of Croatian king and queen Zvonimir and Jelena as saints, although they were never canonised.

Almost all the necessary funding for the construction of this church was donated by the Religious Foundation of the Croatian provincial government, the aim being to produce a fine building that would be a model for new constructions. Since the press of the time followed in detail the construction and furnishing of the church in Veleševac, one can be sure that some of these ambitions were fulfilled. Right after the erection of the church in Veleševac and nearby Bukevje, that is, from the end of the 60s and in the early 70s, the neo-Gothic started a sudden take-off in ecclesiastical Catholic architecture in Croatia. When Herman Bollé moved to Zagreb in 1879, this process would be further radicalised.

Key words: Architecture, church, Veleševac, neo-Gothic, historicism, Carl Rziwnatz (Karel Řivnáč), August Posilović